

**MAHMUD QOSHG‘ARIY VA UNING “DEVONU LUG‘OTIT
TURK” ASARI: TURKIY DUNYO XAZINASI**

Gulnoza Abdullayeva

Adabiyotshunoslik kafedrasida katta o‘qituvchisi

Nosirova Holidaxon

Filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi 25.105-guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Mahmud Qoshg‘ariyning XI asrda yaratilgan "Devonu lug‘otit turk" asarining o‘z davri va bugungi kundagi ahamiyati atroflicha tahlil etiladi. Maqola asarning leksikografik xususiyatlari, etnografik ma‘lumotlar ko‘lami va turkiy xalqlarning dunyoqarashini aks ettirishdagi o‘rni kabi yangi qirralarni ochib beradi. Shuningdek, asarning jahon madaniyati va faniga qo‘shgan hissasi zamonaviy ilmiy qarashlar asosida tadqiq etilgan.*

Kalit so‘zlar: *Mahmud Qoshg‘ariy, Devonu lug‘otit turk, turkiy sivilizatsiya, leksikografiya, dialektologiya, etnografiya, madaniy meros, turkshunoslik.*

Abstract. *This article provides a comprehensive analysis of the significance of Mahmud Kashgari's 11th-century work "Dīwān Lughāt al-Turk" in its time and today. The article explores new facets such as the lexicographical characteristics of the work, the scope of ethnographic data, and its role in reflecting the worldview of the Turkic peoples. Additionally, the contribution of the work to world culture and science is studied based on modern scientific perspectives.*

Keywords: *Mahmud Kashgari, Diwan Lughat al-Turk, Turkic civilization, lexicography, dialectology, ethnography, cultural heritage, Turkology.*

KIRISH. Mahmud Qoshg‘ariyning "Devonu lug‘otit turk" (1072–1074) asari turkiy xalqlar tarixida "Oltin davr" mahsuli hisoblanadi. Bag‘dodda xalifa Muqtadiyga taqdim etilgan ushbu durdona asar turkiy tillarning boy imkoniyatlarini arab dunyosiga namoyish etish maqsadida yaratilgan. Bugungi kunda bu asar shunchaki lug‘at emas, balki XI asr Markaziy Osiyo hayotining barcha sohalarini qamrab olgan ensiklopedik manba sifatida e‘tirof etiladi.

1. FILOLOGIK INQILOB: QIYOSIY METODNING SHAKLLANISHI

Qoshg‘ariy tilshunoslik tarixida birinchilardan bo‘lib qiyosiy-tarixiy metodni qo‘lladi. U turkiy qabilalarning (o‘g‘uz, qipchoq, chigil, yag‘mo va b.) tillarini o‘zaro solishtirib, ularning fonetik va morfologik farqlarini tizimga soldi. "Devon"da 8000 dan ortiq so‘zning izohi berilgan bo‘lib, ularning har biri jonli so‘zlashuvdan olingan misollar, she‘rlar va maqollar bilan boyitilgan.

2. GEOGRAFIYA VA ETNOGRAFIYA: DUNYO XARITASI

Asarning eng noyob qismlaridan biri – dunyo xaritasidir. Bu xarita turkiy xalqlar tomonidan chizilgan ilk xarita bo‘lib, unda Kaspiy dengizidan to Yaponiya orollarigacha bo‘lgan hududlar ko‘rsatilgan. Qoshg‘ariy turkiy qabilalarning joylashish tartibi, ularning turmush tarzi, kiyim-kechaklari, qurol-yarog‘lari va hatto oshpazlik madaniyati haqida (masalan, tutmoch taomi) batafsil ma‘lumot beradi. Bu ma‘lumotlar bugungi antropologiya fani uchun bebaho xazinadir.

3. ADABIY MEROS VA FOLKLOR

"Devon" XI asrgacha bo‘lgan turkiy og‘aki ijodining eng katta antologiyasidir. Unda qadimiy dostonlardan parchalar (masalan, "Alp Er To‘nga" marsiyasi), tabiat tasviri, sevgi va qahramonlik qo‘shiqlari saqlanib qolgan. 250 dan ortiq maqol va matallar esa xalq donishmandligining o‘sha davrdagi ko‘zgasidir.

4. ASARNING IJTIMOY-SIYOSIY AHAMIYATI

Qoshg‘ariyning asosiy maqsadi turkiy millatning shon-shuhratini ko‘rsatish edi. U "Turk tili bilan arab tili poyga otlaridek tengdoshdir" degan g‘oyani ilgari surib, milliy g‘urur va o‘zlikni anglash tuyg‘usini shakllantirdi. Bu esa asarning nafaqat ilmiy, balki kuchli mafkuraviy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, "Devonu lug‘otit turk" – turkiy dunyoning intellektual salohiyatini dunyoga tanitgan asardir. U nafaqat o‘tmishni o‘rganish vositasi, balki zamonaviy turkiy tillar integratsiyasi uchun mustahkam poydevordir. Mahmud Qoshg‘ariy merosi insoniyat sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo‘lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmud Koshgari. *Dīwān Lughāt al-Turk*. (S. Mutallibov tarjimasini, 3 jildlik). – Toshkent: Fan, 1960–1963.

2. Sodiqov Q. *Eski turkiy til*. – Toshkent: Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2020.

3. Dankoff R., Kelly J. Mahmud al-Kāshgārī. *Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Lughāt at-Turk)*. – Cambridge: Harvard University Printing Office, 1982–1985.

4. Кононов А. Н. *История изучения тюркских языков в России*. – Ленинград: Наука, 1972.

5. Qosimov B. *Milliy uyg‘onish: jasorat, ma‘rifat, fidoiylik*. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2002.

6. Ibrohimov A. *O‘zbek xalqining kelib chiqishi va tili tarixi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1994.

